

Diccionari de definicions lul·lianes
Dictionary of Lullian Definitions

Anthony Bonner
Maria Isabel Ripoll Perelló

Universitat de les
Illes Balears

SUMARI | TABLE OF CONTENTS

<i>Prefaci Preface</i>	10
<i>Introducció Introduction</i>	14
Un repàs a les definicions lul·lianes An overview of Lullian definitions	14
Les tècniques definitòries lul·lianes Lull's definitional techniques.	22
La definició «per agentiam» The definitions «per agentiam»	22
La Regla de C The Rule of C	28
Explicacions suplementàries Supplementary explanations	36
La finalitat de les definicions lul·lianes The purpose of Lullian definitions.	40
Definicions com a fonaments de l'Art Definitions as foundations for the Art	40
Definicions com a aplicacions de l'Art Definitions as applications of the Art.	44
Una eina per «mostrar ciència al poble» A tool to «give knowledge to the people»	46
Possibles fonts i paral·lels Possible sources and parallels	58
<i>Advertiments Notes for The user</i>	62
<i>Abreviatures Abbreviations</i>	69
<i>Obres rastrejades Works consulted</i>	71
<i>L'Alfabet de l'Art the Alphabet of the Art</i>	81
<i>Altres llistes de definicions Other lists of definitions</i>	83
DICCIONARI DE DEFINICIONS LUL·LIANES DICTIONARY OF LULLIAN DEFINITIONS	99

PREFACI

Durant gairebé un segle s'ha anat repetint que Llull era un «maestro de definiciones».¹ En aquest temps s'han fet estudis importants sobre la seva tècnica definitòria més característica, la que es fa «per agentiam» i que sembla tautològica, com per exemple la famosa «hom es animal hominificant». Però l'abast de la seva dèria definitòria no havia estat investigat. Fins i tot els recopiladors d'aquest diccionari quedarem sorpresos per l'abundància i riquesa de material que se'ns va anar acumulant.

En el curs de la nostra feina, hem rastrejat sistemàticament les obres de l'Etapa Ternària de l'Art lul·liana, època en la qual les definicions prengueren una importància decisiva, i molt més aleatòriament obres d'altres etapes de la producció del beat. Ni hem entrat en el vast *Llibre de contemplació*, perquè ens ha semblat –potser erròniament– que la collita hauria estat minsa en relació amb el temps invertit. Per tant, no pretenem de cap manera oferir un elenc complet de les seves definicions, sinó una mostra suficientment llarga i contrastada per donar una idea bastant exacta dels seus mètodes definitoris i de la seva pròpia visió del vocabulari que emprava.

A una època com l'Edat Mitjana, on abundaven els glossaris i diccionaris per instruir els estudiants o ajudar els predicadors, no hem pogut trobar cap recopilació semblant on un pensador hagi volgut deixar precisat de tal manera el seu vocabulari, ni que ho volgués fer de manera bilingüe, en vulgar per als laics i en llatí per al lector erudit. A més a més, és notable l'esforç de Ramon Llull per fer la filosofia, teologia i ciència (normalment dominis de la classe clerical) accessibles a les persones sense formació universitària.

Per això hem volgut mostrar els dos costats de la lexicografia lul·liana, fent una edició on molt del material suplementari fos també bilingüe, en català per als lectors d'aquella llengua, i en anglès per als lectors de l'àmbit dels estudis sobre el llatí medieval. Hem fet aquest prefaci, la introducció i les advertències següents amb les dues llengües en pàgines cara a cara. Als apartats bibliogràfics al final de la introducció, hem fet com al text del diccionari, separant els dos textos amb una barra vertical: català | llatí o

1. La frase, que data de l'any 1906, és de Diego Ruiz, metge i filòsof andalús, cosí de Picasso, que s'establí a Barcelona i esdevingué un fervent catalanista. Vegeu Ca II, 417.

anglès. A fi de no recarregar massa el text, després de la introducció general bilingüe, hem deixat totes les notes en català. Espero que siguin fàcilment comprensibles pel lector no català.

No volem deixar aquest prefaci sense aclarir que no pretenem voler suplir ni competir amb el *Glossari general lul·lià* del P. Miquel Colom (Palma: Ed. Moll, 5 vols., 1982-5). Aquesta obra és un lèxic filològic de la llengua del beat, mentre que la nostra es limita a termes que Lull mateix ha definit, i és d'un caire més bé filosòfic (i teològic). El *Glossari* de Colom és un diccionari de mots; el nostre, un de conceptes. El primer és un lèxic de tot el vocabulari lul·lià, de substantius fins a preposicions i conjuncions, i per tant és molt més complet; el segon tracta principalment substantius, amb només uns quants adjectius i encara menys verbs, i per tant és molt més selectiu. El primer tracta el vocabulari purament català; el segon és bilingüe. El *Glossari* és obra d'un filòleg del s. XX; el nostre diccionari, d'un pensador dels ss. XIII-XIV. Així que les dues obres persegueixen finalitats diferents, i en gran mesura complementàries. Pel que fa a nosaltres personalment, l'obra del P. Miquel Colom seguirà essent indispensable.

És de justícia manifestar el nostre agraïment a totes les persones que ens han ajudat. En primer lloc, hi ha el personal tant de la Biblioteca March com de la Biblioteca Pública de Mallorca, que s'ha mostrat sempre amable i disposat a ajudar en les nostres consultes interminables sobre llibres i manuscrits. Hem d'esmentar també els col·legues que ens han deixat consultar versions electròniques d'edicions crítiques que tenen en preparació, com és el cas de Fernando Domínguez, Viola Tenge-Wolf i Pere Villalba. D'altres companys ens han facilitat aclariments puntuals sobre obres que estan editant, com són Joan Carles Simó i Marta Romano. Amics, col·legues i familiars han llegit versions anteriors o proves més finals, i ens han ajudat amb comentaris o correccions d'un valor inestimable; són Lola Badia, Eve Bonner, Charles Lohr, Joan Ripoll, Pere Rosselló Bover i Albert Soler. A tots, el nostre agraïment més sincer. Finalment, volem assenyalar que la tasca de recopilació d'aquest diccionari s'ha duit a terme gràcies a una beca del Projecte Alcover, signat per la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear i la Universitat de les Illes Balears.

Anthony Bonner
Maria Isabel Ripoll Perelló

INTRODUCCIÓ

UN REPÀS A LES DEFINICIONS LUL·LIANES

Ramon Llull, de fet, va dedicar la seva llarga carrera a una sola empresa, la d'intentar fer que tothom recordàs, amàs i entengués Déu. Sota aquesta «primera intenció», com diria Llull, s'emparava una missió doble: una d'exterior dirigida cap a la conversió dels infidels, i una d'interior que intentava fer retornar la societat occidental a la vida cristiana autèntica dels apòstols. Per tant, no era principalment un filòsof especulatiu. Tampoc havia rebut una formació escolàstica; era un laic que volia fer de missioner.

Però en contrast amb la majoria de gent d'aquest gremi, en lloc de predicar directament a les masses, trobava que era imprescindible persuadir els dirigents de la societat de la necessitat del canvi (a la conversió en el cas dels infidels, i a la vida cristiana en el cas de l'occident), i mostrar-los les eines necessàries (és a dir, el seu sistema, l'Art) per dur a terme aquest canvi. Potser pensava que la persuasió popular, del tipus del franciscà espiritual, Bernard Délicieux, estava condemnat al fracàs, perquè inevitablement acabava en un moviment subversiu que suscitava l'oposició i eventual esclafament de part de l'«establishment». Per això calia començar des de dalt de les societats: els doctors de la llei islàmics o judaics, i els prelats i prínceps cristians. Sobretot calia persuadir els dirigents intel·lectuals, i per això calia ficar-se en la filosofia i en la teologia, camps propis de l'escolàstica universitària. Si a més volia persuadir els laics no intel·lectuals, calia explicar-los el que necessitarien saber d'aquests temes per tal d'entendre el seu missatge.

Amb tot i això, seguia el problema de com fer-ho, de com persuadir aquestes capes altes i mitjanes de societats diverses. Si la meta no va variar gens durant la seva llarga carrera, les eines que va emprar per tal de dur a terme la seva empresa van variar segons les pressions, oposicions o incomprendiments exteriors, i segons les seves pròpies percepcions interiors de noves possibilitats de presentació i explicació. Per això les seves armes metodològiques feren canvis i viratges de vegades sorprenents.

Des de les primeres obres podem observar vacil·lacions notables. Al mateix *Llibre de contemplació* va des d'efusions gairebé místiques fins a un discurs algebraic ja prop a l'Art; i a la *Lògica del Gatzell* indaga en tècniques de la lògica àrab. Llavors amb la il·luminació de Randa de l'any 1274 es llança

en un camí nou. A Randa no rep una visió divina en el sentit més tradicional, sinó una revelació de «la forma i manera» de plasmar el seu pensament. Era per tant una revelació metodològica, la que li donava la primera estructuració de l'Art.

La data de 1274 és significativa: no tan sols és la de la mort de dos dels pensadors més importants del s. XIII, Sant Tomàs d'Aquino i Sant Bonaventura, sinó que és gairebé exactament el «mezzo del cammin» de la vida de Ramon Llull, que s'estén de 1232 a 1316. Així que ell emprèn la part principal de la seva carrera quan s'acaben les dels dos altres, i ho fa amb una entrada en escena que no podia ser més dramàtica i innovadora des del punt de vista metodològic. Tot d'una després de la il·luminació de Randa es posa a escriure l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, una obra curta, però amb un entramat de relacions i de figures complicadíssim, sovint opac, i presentat com si gairebé no necessitès explicacions.² En la subsegüent *Art demonstrativa*, la tempesta metodològica comença a amainar: el material és ordenat de manera més lineal, l'entramat relacional i gràfic es simplifica una mica, i Llull guia el lector amb bastant més consideració. Amb tot i això, les complicacions que encara queden, segurament amb l'ajut de l'aspecte visual tan inusual de l'Art, li valen una topada desagradable amb la incomprensió dels estudiants parisencs, a causa de la qual entén que ha de modificar el seu sistema, cosa que plasma en l'*Ars inventiva veritatis* de 1290.

L'etapa que acabam de descriure, la que va des de la il·luminació de Randa fins al primer viatge a París (1274-1289), s'ha anomenat l'Etapa Quaternària, perquè la majoria de components de l'Art s'hi presenten en múltiples de quatre. La que ve a continuació, i que va fins a l'*Ars generalis ultima*, amb la seva obra bessona menor, l'*Ars brevis* (1290-1308), es diu l'Etapa Ternària, perquè ara s'hi troben en múltiples de tres. Al pròleg de la primera d'aqueixes dues darreres obres diu que l'ha anomenat *ultima* perquè no vol escriure més sobre el tema. Per això l'etapa final de la seva carrera (1308-1315) s'anomena l'Etapa Post-Art.

2. Per a una mostra de les complicacions i misteris de les figures, vegeu Josep Enric Rubio Alba-racín, «Com és la verdadera Figura X de l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*», SL 40 (2000), 47-80.

Pel que fa al nostre diccionari, Ramon Llull, curiosament, va iniciar la seva carrera amb una dèria gairebé antidefinitòria. Durant la primera etapa de l'Art, la Quaternària, limita la presentació de definicions a obres més bé didàctiques, com la *Doctrina pueril* o el *Llibre d'intenció*. En obres centrals de l'Art, entorn de la qual giren totes les seves altres obres (com ell repetidament assevera), presenta un esplet impressionant de termes fonamentals sense mai oferir-ne cap definició. Al contrari, d'una manera anàloga amb la lògica moderna, que treballa no amb el sentit d'una proposició, sinó amb la seva «interpretació», que no és més que el seu valor de veritat, Llull en aquestes obres no treballa amb el sentit d'un concepte,³ sinó amb una «interpretació» que demana si el concepte és concordant amb bonea, esser i veritat, etc., o amb malea, no esser (o privació) i falsetat, etc.; és a dir, si té un valor positiu o negatiu, que ve a ser remarcablement com l'1 o 0 de la lògica moderna. Si recordam que dues proposicions lògiques són equivalents, no si volen dir coses similars, sinó simplement si tenen el mateix valor de veritat, tendríem una analogia sorprenentment exacta amb la noció de «concordança» que acabam d'explicar. Però repetim, tot això no té res a veure amb definicions; ans al contrari, sembla un esforç d'escapar a les tècniques escolàstiques amb les seves obsessions per les distincions terminològiques.

A l'Etapa Ternària següent, ja des del seu inici l'any 1290 amb l'*Ars inventiva veritatis*, fa un canvi notable. En aquella obra, després d'un breu pròleg, es llança sense més a definicions amb explicacions detallades dels divuit «començaments» o «principia» de l'Art, és a dir dels nou conceptes de la Figura A amb els nou de la Figura T.⁴ Les definicions ja són les característiques («Bonea es aquella cosa per raó de la qual bo fa be», etc.), que gairebé no variaran gens en presentacions posteriors de tota l'etapa. A més, l'obra inclou un interessant apartat sobre la utilització d'aqueixes definicions.⁵ Durant el curs de l'etapa anirà incorporant altres components amb les seves definicions corresponents, com seran els nou Subjectes, les nou Virtuts i els nou Vicis.⁶ I les seves demostracions ja no es basen solament en comparacions de «valors de veritat», sinó que ja en gran part es fonamenten en les definicions mateixes.

3. Cal recalcar la diferència entre la lògica moderna, que treballa amb proposicions, i l'Art de la primera etapa, que treballa amb conceptes.

4. Vegeu-ne la llista als «L'Alfabet de l'Art» més avall.

5. MOG V, 151, dintre l'apartat de «Quomodo haec ars est inventiva».

6. Els set tradicionals amb dos més a fi de completar el nombre de nou típic dels components de l'Art ternària. Vegeu-ne les llistes a l'apartat de «L'Alfabet de l'Art» més avall.